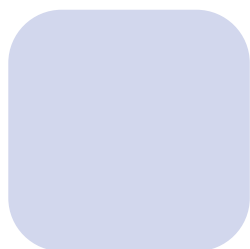

Kansen voor stadskerken?

Evaluatie van pastorale innovatie:
deelrapport Open Kerk

Rapport nr. 651b
juni 2018

Dr. Ton Bernts

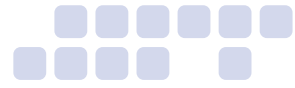

KASKI

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
1.1	Achtergrond en doelstelling	5
1.2	Opzet van het onderzoek	7
1.3	Rapportage	8
2	Beschrijving van het programma Open Kerk: de Broederenkerk in Deventer	9
2.1	Zelfbeschrijving en zelfevaluatie van doelstelling, programma, bemensing en organisatie	9
2.2	De bezoekers van de Broederenkerk te Deventer	12
2.2.1	Toeristische bezoekers	12
2.2.2	Devotioneel publiek	12
3	Evaluatie	15
3.1	Opzet	15
3.2	Evaluatie bereik doelgroep toeristen	16
3.3	Evaluatie bereik doelgroep cultureel geïnteresseerden	19
4	Perspectieven	21

KASKI

1 Inleiding

1.1 Achtergrond en doelstelling

De katholieke en protestantse volkskerken van voorheen bevinden zich al decennia in een fase van krimp. Uit diverse onderzoeken¹ blijkt dat de kerken aansluiting hebben verloren met grote groepen van de Nederlandse bevolking. In het onderzoek *Mentality en Zingeving* wordt geconstateerd dat de achterban van de Protestantse Kerk (en naar alle waarschijnlijkheid ook die van de RKK) vooral ligt in de traditionele burgerij (lager opgeleid, traditionele waarden) en in de groep van maatschappijkritische, hoger opgeleide burgers. Het onderzoek onderscheidt enkele nieuwe kansrijke doelgroepen alsmede het aanbod dat de kerk hen zou kunnen doen.

Een eerste doelgroep is die van hoogopgeleide, ‘postmoderne’ burgers, die geïnteresseerd zijn in spirituele en levensbeschouwelijke verdieping en zelfontplooiing. Voor deze burgers heeft geloof of spiritualiteit een sterk persoonlijk karakter gekregen. Het is geen drager meer van sociale identiteit, maar van persoonlijke identiteit en authenticiteit. Ervaring en beleving zijn belangrijk, evenals rituelen die sturend maar tegelijk ook open zijn. Het aanbod van heelheid en vervulling in het licht van contingentie-ervaringen is belangrijk, maar ook uitdaging en transformatie. Religie dient ook praktisch te zijn en aan te sluiten bij dagelijkse ervaringen en problemen. Religie veronderstelt niet altijd een dragende gemeenschap, maar kan ook individueel of als event in wisselende groepen beleefd worden. Tot slot heeft religie voor deze groep een beperkte of geen waarheidsaanspraak, maar veeleer een aanspraak op waarde of zin. De religieuze of spirituele mens is zoekend en twijfelend, zijn betrokkenheid wisselend.

Het tweede milieu dat in het onderzoek *Zingeving en Mentality* wordt onderscheiden, is dat van de moderne burgers, de middengroep, die minder in verdieping is geïnteresseerd maar wel behoefte aan steun en houvast blijkt te hebben in allerlei situaties in het dagelijks leven. De moderne burger blijkt niet erg bezig met levensvragen: genieten van het leven en het bereiken van een hogere sociale status zijn van groot belang. Maar achter deze buitenkant schuilen vragen en zorgen, bijvoorbeeld over gezondheid, de toekomst van kinderen, baan of omgangsvormen en relaties. Deze vragen deelt men soms met directe naasten, zoals een partner of ouder, maar vaak blijven dit soort vragen onbesproken. Ook bestaat er in deze groep een groot verlangen naar zekerheid en tradities in een tijd die voor hen vaak te snel lijkt te gaan. Traditioneel is voor deze

¹ T. Bernts & J. Berghuijs (2016). *God in Nederland*. Ten Have.

P. Jobsen & S. Metaal (2010). *Rapport Mentality en Zingeving*. Amsterdam: Motivaction.

groep vanuit de kerken pastoraat en geestelijke verzorging ontwikkeld. Dit heeft echter (inmiddels) slechts een klein bereik. Er is in dit opzicht behoefte aan een open en laag-drempelige kerk die geestelijke en morele steun kan bieden in de vorm van rituelen, *events*, opvoedingshulp, persoonlijke gesprekken, ed.

Uiteraard zijn er buiten deze twee als kansrijk genoemde doelgroepen andere groepen waarmee de kerken specifieke banden hebben. Naast de groep van betrokken kerkleden zijn dit bijvoorbeeld de kwetsbare burgers waarvoor de kerken ook diverse diaconale activiteiten uitvoeren.

In 2015 is door de R.K. Parochie Sint Eusebius te Arnhem het initiatief genomen om samen met andere stadsparochies in het Aartsbisdom Utrecht te verkennen op welke wijze er meer kan worden geïnnoveerd in pastoraat en organisatie. Innovatief pastoraat vormt binnen het beleid van het Aartsbisdom een belangrijk aandachtsgebied. Dit heeft geleid tot het project Stadskerken 2.0. Dit project beoogt een nadere verkenning en evaluatie van pastoraal innovatieve initiatieven. Leidend hierbij is de zorg van de parochies dat zij weinig investeren in de ontwikkeling van innovatief pastoraat en daarmee allerlei kansen onbenut laten om een grotere groep geïnteresseerden te bereiken en van dienst te zijn.

Zeven stadsparochies hebben interesse getoond voor het project, namelijk de parochies in Arnhem, Amersfoort, Apeldoorn, Deventer, Enschede, Utrecht en Zwolle. Zij hebben meegedacht over de selectie van de innovatieve programma's. Uiteindelijk is het onderzoek in 2017 uitgevoerd in twee parochies, namelijk in de R.K. Parochie Sint Eusebius te Arnhem en in de Heilige Lebuinusparochie te Deventer.

De organisatie van het project Stadskerken 2.0 en de begeleiding van het onderzoek is gedaan door een innovatieteam, bestaande uit drs. Mark Weering (oud-bestuurslid Eusebiusparochie), drs. Joset van Leeuwen (pastoraal werkster Eusebiusparochie), drs. Harry Bisseling (lid Adviescommissie Pastorale Organisatie van het Aartsbisdom) en dr. Ton Bernts (hoofd Kaski, Radboud Universiteit).

Het onderzoek is uitgevoerd door dr. Ton Bernts, met medewerking van dr. Elisabeth Hense (universitair docent spiritualiteit Radboud Universiteit) en dr. Tim Schilling (stafmedewerker Centrum voor Parochiespiritualiteit).

1.2 Opzet van het onderzoek

Het eerdergenoemde rapport *Zingeving en Mentality* is gebruikt om drie pastorale initiatieven te selecteren en te bezien in hoeverre deze als innovatieve programma's functioneren en eventueel verder ontwikkeld kunnen worden. Eén programma is gericht op de postmoderne doelgroep, de andere twee veeleer op de genoemde middengroep met moderne burgers. Deze programma's zijn de volgende:

- 1) *Spiritueel Centrum*: Het centrum mikt op de postmoderne doelgroep, met als doelstelling ontwikkeling van persoonlijk geloof en spirituele verdieping. In dit deelrapport is daartoe het programma van het spirituele centrum van de Walburgis in Arnhem geëvalueerd.
- 2) *Open Kerk*: het meest pregnante symbool van een laagdrempelige kerk zijn de initiatieven tot openstelling van het kerkgebouw buiten de vieringsmomenten om. Het kerkgebouw verschaft aldus een ruimte om in het leven van alledag een moment van stilte, schoonheid, bezinning of gebed te beleven, een kaarsje aan te steken of een (pastoraal) gesprek te voeren. Dit programma mikt op de brede middengroep van moderne burgers.
- 3) *Geloofsopvoeding*: Op het vlak van morele weerbaarheid en gemeenschapsvorming is ook een programma geëvalueerd van steun bij de opvoeding van kinderen via eigentijdse peuter- en kleutervieringen en via gezinsvieringen volgens een nieuw concept, namelijk 'Zin in Zondag'. Ook dit programma mikt op de brede middengroep van moderne burgers.

Aan de basis van het evaluatieproces ligt een monitoring van de programma-activiteiten en de organisatie en werkwijze. De opzet van de monitor is als volgt:

Analyse documenten	Info vanuit parochies	Enquête en bezoek
<ul style="list-style-type: none">• Programma, beleidsplannen, PR- materiaal, programma's, website	<ul style="list-style-type: none">• Aantal bezoekers/deelnemers• Vragenformulier m.b.t. doelstelling, organisatie, middelen, sterke en zwakke punten, e.a.	<ul style="list-style-type: none">• (Korte) vragenlijst bezoekers• Bezoek aan programma

1.3 Rapportage

Op basis van de monitor is een evaluatie geschreven. Daarbij is de methodiek van de SWOT-analyse² gebruikt. Allereerst zijn relevante, huidige of potentiële, doelgroepen onderscheiden. Per groep zijn vervolgens kansen en belemmeringen geformuleerd, mede op basis van de onderzoeksresultaten. Vervolgens zijn, mede op basis van de info uit de parochie, sterke en zwakke kanten van het programma Open Kerk geïnventariseerd. Kansen en belemmeringen zijn vervolgens afgezet tegen de sterke en zwakke kanten, in een zogeheten confrontatiematrix. Op grond van deze matrix zijn vervolgens een aantal speerpunten benoemd met daarbij behorende mogelijke actiepunten ter versterking en ontwikkeling van het programma.

De rapportage sluit af met de situering van het programma in de brede context van de huidige seculariserende samenleving en de daarin veranderende rol van de kerken. Dit resulteert in enkele perspectieven voor de middellange termijn, die deels ook zaken impliceren die verder gaan dan de in dit rapport gesuggereerde actiepunten.

In dit deelrapport komt de evaluatie van het programma Open Kerk aan de orde. De andere twee programma's worden in de deelrapporten a en c geëvalueerd.

² Strengths, Weaknesses, Opportunities and Threats. De hier gehanteerde methodiek is ontleend aan: Van der Vlugt, R. (2001). *De marketing van kunst en cultuur*. Kluwer.

2 Beschrijving van het programma Open Kerk: de Broederenkerk in Deventer

2.1 Zelfbeschrijving en zelfevaluatie van doelstelling, programma, bemensing en organisatie

In deze paragraaf staan de doelstelling, programma, bemensing en organisatie beschreven en geëvalueerd zoals de programmaleiding deze zelf ziet. Dit resulteert naast een beschrijving ook in een opsomming van kansen en belemmeringen, de eigen sterke en zwakke punten, en de behoefte aan ondersteuning en informatie.

Doelstelling

De Broederenkerk (officieel de Sint Lebuïnuskerk) ligt in het centrum van Deventer. Het is een vieringsplek van de parochie, maar niet het eucharistisch centrum. Het is de enige katholieke kerk in het centrum. Als Open Kerk richt men zich op drie groepen. Allereerst de ‘dagjesmensen’ die vanuit een culturele belangstelling de middeleeuwse kerk willen bekijken, van de rust en stilte in het gebouw willen genieten of eventueel een kaarsje willen branden. Een tweede groep zijn bezoekers van welbepaalde activiteiten in de kerk. Dit betreft een divers programma: een tentoonstelling van religieuze kunst, eens in het kwartaal een zaterdagmiddag-concert, of bijvoorbeeld een expositie rond het kerstfeest. De derde groep tot slot is die van het kerkbetrokken of gelovige publiek; zij komen behalve op de reguliere vieringen af op de dagelijkse gebedsvieringen, de Taizé-viering, Evensongs en bijvoorbeeld een Allerzielenviering. Deze groep is uiteraard niet specifiek voor een Open Kerk en wordt feitelijk door elke kerk bediend. De gerichtheid op deze groep in het verlengde van het gewijde karakter van het kerkgebouw heeft, zoals we nog zullen zien, ook gevolgen voor de activiteiten voor de andere twee groepen. Met name maar niet uitsluitend voor deze groep is er ook een dagkapel die elke dag open is, ook wanneer de rest van het kerkgebouw gesloten is. Samenvattend is de doelstelling van het Open Kerk initiatief als volgt te typeren: het kerkgebouw als – vanuit de parochie gezien – heilige plek open te stellen voor een breed publiek, met een aanbod waarin cultuur, historie, spiritualiteit en katholiek geloof steeds in enige mate doorklinken.

Programma

Voor de ‘dagjesmensen’ is de kerk open op vrijdag en zaterdag, en op koopzondagen (12 keer per jaar). Gezien de grote belangstelling wil de programmaraad een extra openstelling op de donderdag realiseren. Bovendien wordt het aantal koopzondagen fors uitgebreid.

In de kerk liggen folders en er zijn enkele videoschermen waarop filmpjes van de recente restauratie worden getoond. Men is trots op de kerk en haar lange verleden. Plannen zijn er voor extra aandacht voor de ramen. Men doet zijn best om de ontvangst zo goed mogelijk te maken. Er zijn steeds twee kerkenwachters aanwezig die achter de balie zitten of rondlopen. Er is extra aandacht om de ingang van de kerk zo duidelijk en gastvrij mogelijk te maken. Het aantal bezoekers bedraagt gemiddeld circa 200 per dag.

Tijdens geplande activiteiten is de kerk ruimer opengesteld, bijvoorbeeld drie weken tijdens de kerstexpositie. Deze activiteit trekt duizenden mensen. De zaterdagmiddagconcerten trekken 50 tot 200 bezoekers. Ook tentoonstellingen worden goed bezocht. De doordeweekse gebedsvieringen worden, aldus de programmaraad, door een tiental mensen bezocht; de Taizéviering op woensdag trekt circa 40 bezoekers. De dagkapel wordt door een kleine groep mensen bezocht.

De PR vindt plaats via het parochieblad, soms via de lokale krant, flyers en de website. De website is momenteel wat moeilijk te vinden en verwijst in eerste instantie naar de parochie. Dit heeft de aandacht van de programmaraad. Men vaart ook mee op de stedelijke projecten (Charles Dickens, Open Monumenten dag, de boekenmarkt). Voor de kerstmanifestatie heeft men de scholen benaderd.

Inspiratie en bemensing

De openstelling wordt mogelijk gemaakt door 20 vrijwilligers, zogeheten ‘kerkenwachters’. Per dagdeel zijn er 2 vrijwilligers in de kerk aanwezig. Naast de kerk woont een kleine gemeenschap van 4 paters die niet verantwoordelijk zijn voor de kerk, maar wel bijzonder betrokken. Zo verzorgen zij 5 maal per week het avondgebed, en op woensdag de Taizé-viering.

Organisatie en partners

De programmaraad merkt op dat men werkt met vrijwilligers en weinig middelen. Het is geen professionele organisatie. De programmaraad verantwoordt zijn inkomsten en uitgaven qua activiteiten aan de parochie. De begroting ligt naar schatting rond de € 3.000.

Er wordt geen entree geheven voor de concerten; wel staat er een collectebus achterin de kerk waar bezoekers nadrukkelijk op attent worden gemaakt.

Er zijn geen specifieke organisaties die partner zijn van de Broederenkerk, er wordt wel ad hoc samengewerkt in het kader van de programmering.

Kansen en belemmeringen

De programmaraad constateert dat de Open Kerk goed bezocht wordt. Men vermoedt dat er ook belangstelling is op nog andere dagen dan die waarop men nu geopend is.

Sterke en zwakke punten

Men benadrukt dat het gaat om een kerk die in gebruik is, een godshuis en geen louter museum. Men is bijvoorbeeld terughoudend om teveel voorwerpen uit te stallen, zoals kazuifels ed. Anderzijds streeft de programmaraad naar een vaker opengestelde kerk met meer activiteiten. Dit dient te worden gerealiseerd in een kerkgebouw dat tegelijk ook vieringsplek is.

Menskracht is een probleem, kwantitatief en kwalitatief. Met de kerkenwachters komt men redelijk goed uit (al blijft de wens tot ruimere openstelling). De kerkenwachters zijn soms wat wisselend in het gastvrij optreden naar bezoekers. Verder is binnen de organisatie met name creatieve denkkracht gevraagd. Dat blijft momenteel incidenteel. Zo zoekt men naar vrijwilligers die moderne media kunnen gebruiken en apps kunnen ontwikkelen.

De PR kan verbeteren, men heeft geen duidelijk inzicht wie wat weet, er is weinig structurele afstemming of samenwerking met andere organisaties wat PR betreft, veel gaat ad hoc.

Er is een gebrek aan parkeergelegenheid.

Men is trots op de mooie, net gerestaureerde historische kerk midden in het centrum.

Behoefte aan informatie en ondersteuning

De PR wil men verder brengen, bijvoorbeeld de relatie met de VVV. Of via een stadswandeling.

2.2 De bezoekers van de Broederenkerk te Deventer

In de zomer is er een korte schriftelijke enquête gehouden onder de bezoekers (n=60). We maken een onderscheid tussen enerzijds bezoekers die voor het eerst komen (n=40), uit het hele land, om de kerk te bekijken (toeristisch publiek) en degenen die vaker komen (n=20), afkomstig zijn uit Deventer, en vooral vanwege stilte en gebed komen (devotioneel publiek).

2.2.1 Toeristische bezoekers

Kenmerken: de open kerk trekt vooral een oudere doelgroep, twee derde is ouder dan 50 jaar; jongeren onder de 35 zijn zeldzaam. Het zijn voor driekwart vrouwen. De bezoekers komen uit het hele land. Ze zijn vooral katholiek opgevoed, een vijfde is van protestantse huize. De grote meerderheid gaat enkele keren per jaar of nooit naar een kerkelijke viering. Niettemin beschouwt driekwart zich als gelovig.

Karakter van bezoek: De bezoekers komen overwegend in gezelschap, vooral van partner of vriendinnen. Men loopt voor het merendeel eigenlijk toevallig tegen de kerk aan, een vijfde weet het via de VVV. Men is in Deventer om de stad te bekijken, te eten en te winkelen. Men komt in de Broederenkerk om deze te bekijken, maar ook om even van de stilte te genieten. De helft van de bezoekers heeft een kaarsje opgestoken.

Evaluatie van het bezoek: De bezoekers waren positief over hun bezoek en vonden deze voor de helft zeer de moeite waard, dan wel voor de helft de moeite waard. Er zijn weinig suggesties of opmerkingen gemaakt.

2.2.2 Devotioneel publiek

Kenmerken

Zij zijn bijna allen ouder dan 50, evenveel mannen als vrouwen, overwegend katholiek, en sterk kerkbetrokken en gelovig.

Karakter van bezoek

De helft van deze devotionele bezoekers komt alleen, vooral in het kader dat men heeft gewinkeld in de stad. Bidden wordt het meest genoemd als reden de kerk in te gaan, bijna even vaak ook stilte en de kerk bekijken. De helft van hen heeft een kaarsje opgestoken.

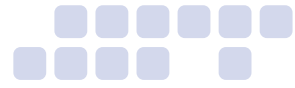
Evaluatie van het bezoek

Deze bezoekers waren zeer positief over hun bezoek, driekwart vond het zeer de moeite waard. Er zijn weinig suggesties of opmerkingen gemaakt.

Gegevens uit andere locaties

Het concept van Open Kerk kan een meer devotioneel dan wel een meer cultuur-historisch karakter hebben. Het laatste speelt bijvoorbeeld sterk in Zwolle, waar de OLV ten Hemelopneming grote aantallen bezoekers trekt, niet in de laatste plaats ook vanwege de mogelijkheid de toren, de ‘Peperbus’ te beklimmen. Er is dan ook een ruime openstelling, elke dag behalve op zondag. Er zijn rondleidingen. Er komen, aldus de parochie, ongeveer 20.000-25.000 bezoekers per jaar. Deze meer cultuur-historische benadering zien we ook terug in de samenstelling van het vrijwilligersbestand, waar niet uitsluitend kerkelijke of gelovige vrijwilligers toe behoren. De Jacobuskerk in Enschede werkt met vergelijkbare ruime openingstijden, alsmede met rondleidingen. Bezoekersaantallen zijn niet bekend. Tot slot de Mariakerk in Apeldoorn, waar de openstelling in vergelijking met Deventer zelfs nog iets beperkter is, namelijk alleen op zaterdagmiddag. En pas vanaf 2015 geldt deze openingstijd voor het hele jaar. De bezoekersaantallen waren volgens de parochie in 2016 circa 1.600 (exclusief Open Monumentendagen), in 2017 is er vooralsnog sprake van een stijgende trend richting de 2.000 per jaar.

Wat de achtergrond en motieven van de bezoekers betreft, zijn er geen goede gegevens beschikbaar. De schaarse gegevens uit Apeldoorn wat betreft achtergrond en motieven laten geen grote verschillen zien met die in Deventer.

3 Evaluatie

3.1 Opzet

Methodiek

Voor de evaluatie van het Open Kerk-programma in de Broederenkerk te Deventer maken we gebruik van de methodiek van de sterkte-zwakke analyse (SWOT-analyse). Dit is als volgt opgebouwd.

1. Allereerst worden de relevante, huidige of potentiële, doelgroepen onderscheiden.
2. Per groep worden kansen en belemmeringen geformuleerd, mede op basis van de onderzoeksresultaten in de monitor.
3. Per groep worden de sterke en zwakke kanten van het Open Kerk-programma geïnventariseerd.
4. Kansen en belemmeringen die bij de doelgroep (of in de externe omgeving) bestaan, worden afgezet tegen de sterke en zwakke kanten van de Walburgis, in een zogeheten confrontatiematrix. In deze matrix worden vervolgens een aantal speerpunten aangeduid. Een speerpunt geeft aan hoe er met specifieke sterke punten kan worden ingespeeld op kansen en belemmeringen bij de doelgroep, dan wel hoe specifieke zwakke kanten versterkt kunnen worden met wederom het oog op de kansen en belemmeringen bij de doelgroep.
5. Elk speerpunt wordt vervolgens geconcretiseerd in diverse activiteiten.

Definitie van de doelgroepen

De Open Kerk in Deventer ontvangt verschillende doelgroepen. Dat zijn in de eerste plaats toeristen, uit het hele land, die veelal een eenmalig bezoek afleggen.

De toeristen vormen de grootste doelgroep. Er zijn geen duidelijke bezoekersaantallen bekend, maar de schatting is rond de 200 bezoekers per dag. Binnen de programmaraad leeft de wens om meer toeristen met de Broederenkerk te laten kennismaken.

De cultureel geïnteresseerden, uit Deventer en omgeving, komen af op het religieus-culturele programma van tentoonstellingen, concerten en de kerst-expositie. Ook hier leeft de wens het programma waar mogelijk iets uit te breiden en de bezoekersaantallen te verhogen.

Voorts is er een devotionele groep die in Deventer woont en de kerk geregeld bezoekt. Voor hen gaat het met name om de Mariakapel, die dagelijks is geopend. Van hen zijn geen duidelijke aantallen bekend. De openingstijden en het aanbod van de Open Kerk zijn voor hen weinig relevant. We zullen in deze evaluatie hen niet nader onder de loep nemen, maar zij vormen uiteraard wel een van de publieken waarmee rekening dient te worden gehouden.

Tot slot is de Broederenkerk ook een vieringsplek van de parochie H. Lebuinus, en als zodanig is er natuurlijk ook een kerkelijk publiek bij de weekendviering, bij de doorde-weekse gebedsvieringen en incidenteel bij begrafenissen of huwelijken. Ook op dit deelpubliek gaan we in deze evaluatie niet nader in, maar ook hun belangen vormen randvoorwaarden voor de activiteiten voor de andere doelgroepen.

3.2 Evaluatie bereik doelgroep toeristen

Uitkomsten SWOT-analyse

Voor de verhoging van het bereik gelden in de doelgroep ‘toeristen’ de volgende kansen en belemmeringen:

Kansen: Het is een groep waarin religieuze interesse bestaat, zo blijkt uit de enquête, en naar alle waarschijnlijkheid ook cultuurhistorische interesse. Het lijkt er op dat met name deze laatste interesse nog weinig wordt aangesproken.

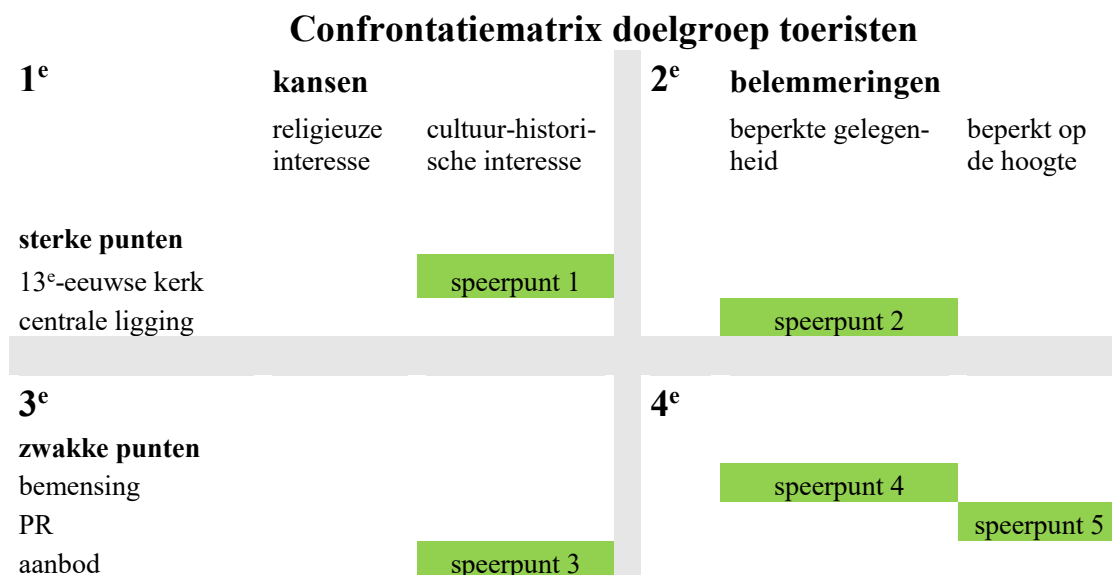
Belemmeringen: De toeristen kunnen niet altijd in de Open Kerk terecht, de gelegenheid is meestal beperkt tot twee dagen. Verder blijkt uit de enquête dat nogal wat bezoekers min of meer toevallig of in het kader van de stadswandeling bij de Broederenkerk uitkomen. Zeker ook in relatie tot de historische betekenis van het gebouw is er mogelijk sprake van een beperkte geïnformeerdeheid bij het toeristisch publiek.

Voor het verhogen van het aantal toeristen gelden de volgende sterke en zwakke punten van het initiatief Open Kerk:

Sterke punten: De Broederenkerk is een historisch, pas gerestaureerd, veel ruimte biedend en centraal gelegen kerkgebouw.

Zwakke punten: Door de programmaraad worden de volgende zwakke punten genoemd. In de eerste plaats betreft dit het aantal vrijwilligers en tot op zekere hoogte ook de creatieve competentie van het vrijwilligersbestand. In de tweede plaats is de PR matig. Er gebeurt wel het een en ander, maar men weet eigenlijk niet bij wie men hoe in beeld is. Een derde zwak punt is deels aangegeven door de programmaraad, en kan ook worden afgeleid uit de enquête. Dit betreft het aanbod dat de toerist aantreft. De evaluatie lag gemiddeld tussen ‘de moeite waard’ en ‘zeer de moeite waard’; een goede beoordeling, maar kan dus ook nog iets beter. Concreet kan worden gedacht aan de ontvangst en aan de informatie over de kerk. Ook het interieur verdient een upgrade, wellicht zijn er nog cultuurhistorische bezienswaardigheden toe te voegen.

Wanneer we de bovenstaande gegevens combineren, ontstaat de volgende confrontatiematrix, met vier kwadranten. Door een combinatie van sterke en zwakke punten met kansen en belemmeringen zijn vier speerpunten te formuleren om de doelgroep toeristen beter te bereiken.

Speerpunten en mogelijke actiepunten

In het eerste kwadrant (met sterke kanten inspelen op kansen) kan speerpunt 1 worden geformuleerd:

Speerpunt 1: hoe kunnen we de historische betekenis van Broederenkerk beter benutten voor toeristen met vooral een cultureel-historische belangstelling?

Mogelijke actiepunten:

- 1) a: Benutten van netwerk van historische open kerken
b: Contacten met gemeente en VVV

In het tweede kwadrant (met sterke kanten inspelen op belemmeringen) is te benoemen:

Speerpunt 2: hoe kunnen we de centrale ligging van de Broederenkerk beter benutten om toeristen bij de kerk te brengen?

Mogelijke actiepunten:

- 2) a: Contacten met VVV
b: Verbetering PR
c: Aanduidingen in de stad
d: Contacten met ondernemers binnenstad

In het derde kwadrant (zwakke kanten versterken met het oog op kansen):

Speerpunt 3: hoe kunnen we het aanbod in de kerk versterken om met name de cultureel-geïnteresseerde toerist beter te bedienen?

Mogelijke actiepunten:

- 3) a: Ontwikkeling historisch aanbod en voorwerpen
- b: Digitale info, rondleidingen, ed.
- c: Benutten netwerk historische open kerken
- d: Betrekken van creatieve en digitaal competente vrijwilligers

In het vierde kwadrant (zwakke kanten versterken met het oog op belemmeringen) zijn twee speerpunten benoemd.

Speerpunt 4: hoe kunnen we de bemensing versterken om de openstelling van de kerk te verruimen?

Mogelijke actiepunten:

- 4) Kerkenwachters rekruteren uit mensen buiten de parochie, met historische belangstelling.

Speerpunt 5: hoe kunnen we de PR versterken om de Broederenkerk beter onder de aandacht te brengen?

Mogelijke actiepunten:

- 5) Ontwikkeling communicatieplan. Hierbij dient naar de bredere doelgroepen duidelijk vanuit de cultuurhistorische, esthetische en spirituele waarde die het kerkgebouw van de Broederenkerk vertegenwoordigt, te worden gecommuniceerd.

3.3 Evaluatie bereik doelgroep cultureel geïnteresseerden

Uitkomsten SWOT-analyse

Voor de verhoging van het bereik gelden in deze doelgroep van cultureel geïnteresseerden de volgende kansen en belemmeringen:

Kansen: Uit de respons op de huidige initiatieven in de vorm van concerten, tentoonstellingen en de kerstexpositie blijkt een ruime belangstelling.

Belemmeringen: Onduidelijk is het zicht op het aanbod elders in de stad. Aannemelijk is dat er sprake is van een substantieel concurrerend aanbod. Voor de ontwikkeling van een actieplan dient hier beter inzicht in te worden verkregen.

Voor het verhogen van het aantal cultureel-geïnteresseerden gelden de volgende sterke en zwakke punten van het initiatief Open Kerk:

Sterke punten: De Broederenkerk biedt een goede ruimte voor culturele activiteiten.

Zwakke punten: Door de programmaraad worden de volgende twee zwaktepunten genoemd: het aantal vrijwilligers en tot op zekere hoogte ook de creatieve competentie van het vrijwilligersbestand. Daarnaast is er een beperking op de mogelijkheden, die voortkomen uit het gewijde karakter van de kerkruimte. Tot slot is het voorzieningenniveau zoals verwarming, geluid, licht en toiletten mogelijk een zwak punt.

Wanneer we de bovenstaande gegevens combineren, ontstaat wederom een confrontatiematrix, met in kleur een viertal speerpunten aangegeven om de doelgroep cultureel geïnteresseerden beter te bereiken.

Confrontatiematrix doelgroep cultureel geïnteresseerden

1 ^e	kansen	2 ^e	belemmeringen
	ruime interesse		concurrerend aanbod
sterke punten			
kerkruimte			speerpunt 1
3^e		4^e	
zwakke punten			
bemensing	speerpunt 2		
beperking aanbod ivm vieringsplek			speerpunt 4
voorzieningenniveau	speerpunt 3		

Speerpunten en mogelijke actiepunten

In het eerste kwadrant (met sterke kanten inspelen op kansen) is geen speerpunt benoemd.

In het tweede kwadrant (met sterke kanten inspelen op belemmeringen) kan worden benoemd:

Speerpunt 1: hoe kunnen we de kerkruinte van de Broederenkerk beter benutten om de concurrentie met andere aanbieders aan te gaan?

Mogelijke actiepunten:

- 1) Versterking van de PR

In het derde kwadrant (zwakke kanten versterken met het oog op kansen) zijn twee speerpunten benoemd.

Speerpunt 2: hoe kunnen we de bemensing van het cultureel programma versterken om de cultureel geïnteresseerde doelgroep beter te bedienen?

Mogelijke actiepunten:

- 2) a: Vrijwilligers zoeken die een sterke band hebben met het culturele aanbod.
b: Samenwerking zoeken (zoals bijvoorbeeld met de zaterdagmiddagconcerten)

Speerpunt 3: hoe kunnen we het voorzieningenniveau verbeteren om de cultureel geïnteresseerde doelgroep beter te bedienen?

Mogelijke actiepunten:

- 3) Voorzieningenniveau verbeteren door fondswerving of *crowd funding*

In het vierde kwadrant (zwakke kanten versterken met het oog op belemmeringen) is speerpunt 4 benoemd: hoe kunnen we met de beperking van de aanbodmogelijkheden optimaal omgaan om een concurrerend aanbod mogelijk te maken?

Mogelijke actiepunten:

- 4) a: Mogelijkheden binnen de beperkingen goed in kaart brengen
b: Mogelijkheden van de indeling van het kerkgebouw in twee beuken benutten

4 Perspectieven

De evaluatie van het Open Kerk-programma in de Broederenkerk heeft een aantal mogelijke actiepunten opgeleverd ter versterking van het programma. Op basis van deze evaluatie willen wij het Open Kerk-programma kort situeren in de brede context van de huidige seculariserende samenleving en de daarin veranderende rol van de kerken³. Op deze manier zijn enkele perspectieven voor de middellange termijn te schilderen, die deels ook zaken impliceren die verder gaan dan de huidige mogelijke actiepunten.

Vaste waarde van het kerkgebouw betekent een combinatie van doelgroepen

Het project Stadskerken 2.0 heeft tot doelstelling om innovatief pastoraat te ontwikkelen. Op deze manier kan worden gepoogd opnieuw aansluiting te vinden bij enkele kansrijke doelgroepen. We hebben in de inleiding onder andere de groep hoogopgeleide, ‘postmoderne’ burgers onderscheiden, die geïnteresseerd zijn in spirituele en levensbeschouwelijke verdieping en zelfontplooiing. Daarnaast de groep van de ‘moderne’ burgers die minder in verdieping zijn geïnteresseerd maar wel behoefte aan steun en houvast hebben in allerlei situaties in het dagelijks leven.

Het Open Kerk-programma is speciaal gedacht voor deze laatste groep. Traditioneel is voor hen vanuit de kerken pastoraat en geestelijke verzorging ontwikkeld. Dit heeft echter slechts een beperkt bereik, waardoor er behoefte lijkt te zijn aan een open en laagdrempelige kerk die geestelijke en morele steun kan bieden. Het Open Kerk is feitelijk de meest elementaire vorm van deze gastvrije en laagdrempelige kerk.

Uit de monitor van de Broederenkerk blijkt dat, net als vermoedelijk in andere Open Kerken, diverse doelgroepen in beeld zijn. Dit geldt zeker indien het om historische kerkgebouwen gaat waar gevierd wordt. Het kerkgebouw is dan een vieringsplek, een inlooplek of stilteplek, biedt mogelijk gelegenheid tot een pastoraal gesprek, en trekt mensen met religieuze, cultuurhistorische en cultureel-spirituele belangstelling. Daarbij is het zo dat de motieven van de verschillende doelgroepen elkaar deels overlappen. De grenzen tussen culturele, spirituele en religieuze belangstelling zijn vloeiend. Dit biedt de mogelijkheid een doelgroep ook voor andere aspecten of activiteiten van de Open Kerk te interesseren.

De vaste en fundamentele waarde van een kerkgebouw zoals de Broederenkerk, als heilige, inspirerende, historische en/of esthetische plaats, is in dit opzicht onvervangbaar. Anders gezegd: de loutere aanwezigheid van een dergelijk kerkgebouw ‘dwingt’

³ Hierbij is gebruik gemaakt van het rapport: *De kerk moet open! Erfgoedbeleving in de Nederlandse open kerken* (2015), van Wagenaar e.a., Rijkuniversiteit Groningen en Museum Catharijneconvent.

tot gebruik en programmering. Een focus op meerdere doelgroepen is onvermijdelijk en biedt tegelijk veel kansen. In de ontwikkeling van het Open-Kerkprogramma is het raadzaam om dit perspectief op de fundamentele rol en tegelijk de meerduidige betekenis van het kerkgebouw vast te houden.

Verbreiding van expertise en draagkracht

De huidige organisatie is fragiel. Ondanks het enthousiasme en de betrokkenheid van de huidige vrijwilligers is er onvoldoende menskracht, en op sommige terreinen ontbreekt het aan de benodigde competenties. Het kader is behoorlijk vergrijsd. Ook het budget voor het programma biedt weinig mogelijkheden tot verbetering van het aanbod. Een verbreding van de expertise en de draagkracht binnen de organisatie van het Open-Kerkinitiatief lijkt op middellange termijn onvermijdelijk. Nieuwe vrijwilligers met een andere achtergrond en belangstelling, extra budgetten, en versterkte contacten met andere maatschappelijke partijen in de stad zijn nodig. Alleen op deze manier kan het typisch open karakter van dit initiatief verder worden ontwikkeld. Voor extra fondsen kan worden gedacht aan sponsoring, *crowd funding*, toegangskaarten bij bepaalde onderdelen, ed. Voor de kerkenwachters kunnen mogelijk ook buiten de parochie vrijwilligers worden gevonden met een cultuurhistorische belangstelling, zoals dit bijvoorbeeld in de OLV Ten Hemelopneming in Zwolle het geval is. Via goede lokale contacten en uitwisseling kunnen creatieve en veelzijdige kennis en expertise bij de Broederenkerk worden betrokken. Dit kan bij uitstek ook via contacten met andere Open Kerken. Er is dringend behoefte aan een dergelijk diocesaan, kerkprovinciaal of interkerkelijk netwerk. De Stichting Open Kerken in België is hiervan een goed voorbeeld.

Parochiekerk en publieke ruimte

De Broederenkerk is een vieringsplek van de Lebuinusparochie. Tegelijk is het kerkgebouw onderdeel van de publieke ruimte⁴, door de lange geschiedenis van het gebouw en de daarmee verbonden identiteitsbepalende functie voor de stad, alsmede als implicatie van het rijks-monumentale karakter. Maar uiteraard wordt dit het meest pregnant gesymboliseerd door de ruime openstelling sinds enkele jaren. Nu grote groepen mensen over de drempel stappen, wordt het kerkgebouw in nog versterkte mate een onderdeel van het religieuze, sociale en culturele leven van Deventer. Dit impliceert ook een gezamenlijke verantwoordelijkheid van kerk, overheid en samenleving om de eigen, onderling verschillende belangen af te stemmen⁵.

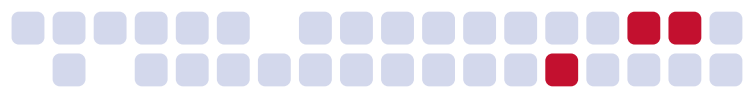
⁴ Zie hierover het interview met Thomas Coomans van de KU Leuven in Tertio 15 juni 2011.

⁵ Sophie van Bijsterveld (2014). Kerken, overheid en samenleving samen verantwoordelijk voor de toekomst van kerkgebouwen. *Kerkbeheer* (14): 11.

Dit schept uiteraard verwachtingen richting de parochie die verantwoordelijk is voor een gebouw en een programma dat (deels) verder gaat of op termijn verder dient te gaan dan de gebruikelijke parochie-activiteiten. Dit vraagt niet alleen om versterking van het aanbod en een upgrading van kader en faciliteiten, maar ook bezinning op de ecclesiologische aspecten van een vitaal Open-Kerkinitiatief. In een Open Kerk wordt het geloof gevierd en beleefd in vele schakeringen. Tegelijk biedt een Open Kerk ruimte voor een spirituele dienst aan de samenleving: een gastvrije en open plek voor stilte, bezinning, ontmoeting, aandacht en verbondenheid⁶.

⁶ Zie Herman Westerink (2014). Maatschappelijke spiritualiteit als optie in een seculiere tijd. In: I. Bocken et al. (red.) *Ruimte voor maatschappelijke spiritualiteit*. Heeswijk: Berne Media.

Onderzoekscentrum religie en samenleving

Het Kaski verricht toegepast wetenschappelijk onderzoek naar vraagstukken rond religie en samenleving. We hebben een lange ervaring als één van de oudste sociaal-wetenschappelijke instituten van Nederland.

U kunt bij ons terecht voor diverse vormen van onderzoek, zoals enquêtes, prognoses, evaluatieonderzoek en kwalitatief onderzoek via interviews en focusgroepen.

Naast onderzoek bieden wij ook beleidsadvisering en ondersteuning aan.

Het Kaski is onderdeel van de Faculteit der Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen, en lid van de Vereniging voor Beleidsonderzoek.

Erasmusplein 1
6525 HT Nijmegen

Postbus 9103
6500 HD Nijmegen

Telefoon:
024 - 365 35 31

www.ru.nl/kaski
info@kaski.ru.nl